

בתי-הספר של בית ישראל באתיופיה

יונה בוגלה

להלן שתי רשומות מאת יונה בוגלה, שניהל את בתי-הספר היהודי אתיופיה שהוקמו באזור גונדר משנת 1954 עד 1979, שנת עלייתו לישראל. החלק הראשון נרשם מפיו על-ידי מר בארי וייס, באדיס אבבה, במארס 1977, החלק השני הוא, על-פי הכותרת, תזכיר קצר שנכתב באדיס אבבה, ב-8 במארס 1977. שני החלקים תורגמו מאנגלית. תודתנו למר בארי וייס, ניו יורק, על שהירשה לנו לפרסם את הדברים ולמר מארק סקוויירס, שהמציא לנו את התרשומות.

א. על בתי-הספר של ד"ר פיטלוביץ באדיס אבבה

בשנת 1922 בא ד"ר יעקב פיטלוביץ לגונדר, לאחר הפסקה של מספר שנים שחלה בשל מלחמת-העולם הראשונה, והפאלאשים קיבלוהו בגעגועים ובשמחה. עמו באו שני חניכיו, תאמרת עמנואל וסולומון, וכן אחיו חיים ורופא בשם אנטין. ד"ר פיטלוביץ שהה אז באתיופיה שלוש חודשים וביקר במספר כפרים של הפאלאשים, ביניהם וולקה, אמבה גואליטי וטאדה. בצאתו לקח איתו ארבעה נערים, ובתוכם אותי, שניים מהם הובאו לארץ-ישראל, אחד לאיטליה ואחד לשווייץ.¹

בשנת 1924² חזר ד"ר פיטלוביץ לאתיופיה ויסד את בית-הספר היהודי הראשון באדיס אבבה, אשר תאמרת עמנואל שימש כמנהלו. בית-הספר שוכן בבית שכור ובו מספר תוקולים,³ ששימשו כחדרי לימוד וכחדרי מגורים לתלמידים. התלמידים הראשונים היו ילדי משפחות פאלאשיות, אשר הקיסר מניליק השני⁴ כפה עליהן בעשור האחרון למאה ה-19 להתגורר באדיס אבבה, לא הרחק מארמונו, כדי לבנות בה ארמונות וכנסיות. הקיסר יישב פועלים אלה ברובע מיוחד, שכונה אַבוּאָרָה, על-שם כפר-מוצאם על-יד גונדר. משפחות אלו קיבלו את פתיחתו של בית-הספר יהודי באדיס אבבה בהתלהבות וראו בכך את יד ההשגחה האלוהית, שבאה למנוע את העלמותם והעלמות ילדיהם. הידיעות בדבר פתיחת בית-הספר פשטו כאגדה בקרב הפאלאשים

- 1 על הצעירים הפאלאשים שהביא עמו פיטלוביץ ממסעותיו ועל לימודיהם בארצות שונות — ראה: י' פיטלוביץ, מסע אל הפלשים, תל-אביב תשי"ט, עמ' 19-20, 29. על חניכו — גטיה ירמיה מסופר הרבה במקומות שונים בספר הנ"ל. על תאמרת עמנואל — ראה מאמרו של י' גרינפלד בחוברת זו. יונה בוגלה היה אחד התלמידים שהשתלם בין היתר בארץ-ישראל.
- 2 במאמרו של י' גרינפלד בחוברת זו ובמקורות אחרים צוין, כי בית-הספר נוסד בשנת 1923. אף זו, על-פי גרינפלד בית-הספר זה נסגר בשנת 1937, לדברי בוגלה — בשנת 1936 (ראה בהמשך ערותו).
- 3 חוקל — מבנה עגול עשוי טיט עם קש, ולו גג בצורת חרוט, עשוי קש. משמש למגורים של הילידים באתיופיה.
- 4 מלך על חבש בשנות 1889-1913.

כנגמדיר ובמקומות אחרים. נמצאו גברים צעירים ואף מבוגרים שלא היססו ללכת בגלל מאות קילומטרים כדי להגיע אל בית-הספר.

כמה שנים אחרי כן, כבר היה שטח בית-הספר צר מהכיל את המספר הגדול של התלמידים בו, והקיסר חיילה סלאסי הראשון הקצה לו שטח אדמה חדש באזור גולאֵלה. עוד באותה שנה נבנה בשטח מבנה ארעי עשוי מעץ ומטיט, ובו מספר חדרים, ובית-הספר הועבר אליו. הקיסר גם ביקר בעצמו בבית-הספר פעם אחת.

בבית-הספר למדו בתנאי פנימייה שמונים תלמידים, רובם מאזורים אחרים באתיופיה. המבוגרים שבהם נשלחו כעבור שנתיים לפתוח בתי-ספר בכפרים הפאלאשיים המרכזיים שבפנים הארץ. בתי-הספר החדשים הוקמו בכפרים: (1) ווקרדיֵכה, שבאזור ווגְרה; (2) וושגְדְגָה, שבאזור בְלֶסָה; (3) בְלוֹקָה, שבאזור קוֹנְאָרה; (4) יֶאֶדְבָה, שבאזור קוֹוארה; (5) וולקאיט, שבאזור וולקאיט.

בשנת 1924 עד 1935 נשלחו, לאחר הכנה מסוימת, כ־40 צעירים, שנבחרו מבין המוכשרים בתלמידי בית-הספר, כדי להשתלם בחו"ל. הם נשלחו אל: ארץ-ישראל, צרפת, גרמניה, אנגליה וארצות אחרות, ובשובם לאתיופיה שימשו חלקם כמורים בבית-הספר, ואחרים עבדו במשרדי הממשלה.

פתיחת בתי-הספר היהודיים באדיס אבבה ובכפרים הפאלאשיים שבפנים הארץ עוררה תגובה חריפה בקרב הכמורה הנוצרית האתיופית והפקידות המקומית. הכמורה, בלחצם ובעידודם של מיסיונרים שונים, במיוחד פרוטסטאנטיים, הפעילה את מלוא השפעתה על הקיסר ועל מושלי המחוזות, כדי למנוע פתיחת בתי-ספר יהודיים הן באדיס אבבה והן במחוזות. בכמה מקרים נכלאו המורים של בתי-ספר אלה שבמחוזות ופוזרו תלמידיהם. האוכלוסיה הפאלאשית היתה כפופה למושלי המחוזות הכול-יכולים, שהתייחסו אליה בחומרה בלתי אנושית. אומנים פאלאשים בכל תחומי העיסוק חויבו בעבודת כפייה למען הפקידים והכנסייה. למאבק נגד יחס זה של אנשי הרוב התקיף ולמען הבטחת יחס נאות יותר אל אחיו הנדכאים, נרתם תאמרת עמנואל, המנהל הראשון של בית-הספר באדיס אבבה. מאבק הרה סכנות זה, שנתמך על-ידי ד"ר פיטלוביץ, לא זכה להגיע לסיומו המוצלח, בשל כיבוש אתיופיה בידי איטליה הפאשיסטית.

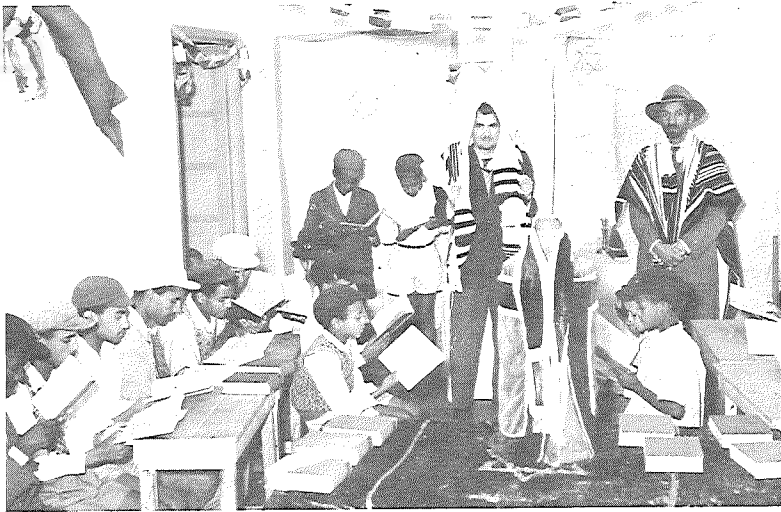
בשנת 1936, נדרף על-ידי השלטונות הפאשיסטיים, נאלץ תאמרת לצאת כהחבא את הארץ. בעקבות יציאתו נסגר בית-הספר על-פי הוראת השלטונות, והתלמידים נתפזרו. באותו זמן נאסרו בידי הפאשיסטים שניים מן המורים ושלושה מן התלמידים של בית-הספר, ומאו נעלמו עקבותיהם. ואלה שמותיהם:

המורים: מאקונן לוי, שלמד 6 שנים באנגליה, ויונתן חֶזְקִיאָס, שלמד 6 שנים בגרמניה ובצרפת;

התלמידים: יוחנן גֹבְאֹו, תלמיד מצטיין שהיה בהכשרה לקראת יציאה לאירופה, טֵלֵאהוֹן טֵלֵלָה וְהֵלְסָה קֵאֶסָה.

ב. תזכיר קצר על בתי-הספר של הסוכנות היהודית משנת 1954

בינואר 1954 נפתח באסמארה בית-מדרש למורים, ובו 57 תלמידים ותלמידות, שנבחרו מאזורים שונים, מהם שבעה כוהנים. ביאנואר 1955 נשלחו 27 תלמידים ותלמידות מתוכם לכפר בתייה בישראל, ואילו שבעת הכוהנים נשלחו כל אחד לכפרו

יונה בוגלה (מימין) בבית-הספר באסמארה ולידו שליח הסוכנות היהודית, הרב שמואל בארי
המקור: הרב ש' בארי (תודתנו לרב מנחם ולדמן, על שהמציא לנו תצלום זה)

באזור גונדר. יתר התלמידים המשיכו ללמוד עד סגירת בית-המדרש בדצמבר 1957. ביאנואר 1958, כאשר בית-המדרש היה סגור, הועברו התלמידים עם הציוד של המוסד לוונזאקה, כפר במרחק של 6-7 קילומטרים מאמבוך. מנהיג הקהילה החליט לשכן את הפנימייה בכפר זה, כיוון שהוא ממוקם בראש עמק רחב שבין שני נהרות שופעים, באזור מתאים לגידול כל מיני ירקות.

עם העברת בית-הספר לוונזאבה הוקם בו בית-כנסת, ששימש גם בתור כיתה; ארבעה מבנים למגורים, שניים מהם לבנות; חדר-אוכל, ששימש גם הוא ככיתה, ומטבח. המבנים, שכוסו בקש וקירותיהם נבנו מטיט, הוקמו על-ידי קהילות בית ישראל שבסביבה. תוך ימים ספורים שוכנו בפנימייה כ-70 תלמידים ותלמידות, שנבחרו מאזורים שונים. מרבית הוצאות האחזקה כוסו על-ידי הסוכנות היהודית, אולם היו תלמידים מעטים אשר נתקבלו בפנימייה על-פי בקשת הוריהם, שהיו מוכנים לשלם בתבואה בעבור דמי הכלכלה. מידת שיתוף הפעולה שגילו הקהילות תוך כדי עבודת המוסד היתה משיעיה רצון ביותר.

לעומת זאת, שכניהם הגויים גילו מידה של חשדנות וקנאות וחששו כי הפאלאשים מתכוונים להפקיע מהם את אדמותיהם. ואמנם תוך החודשים הבאים, חרף התנגדות השכנים, נסללה על-ידי הקהילה דרך מטאדה לאמבוכר ומשם לוונזאבה. כתוצאה מכך, ביוני 1958, הוצתו אחד מבתי המגורים וחדר-האוכל. היה זה בשעה מאוחרת, כאשר התלמידים היו ישנים, אך למרבה המזל הם הצליחו להציל את חייהם. מאוחר יותר התברר, כי פקיד גבוה היה מעורב בפרשה זו. תלונה שהיגשנו לשלטונות לא הביאה לתוצאה כלשהי. בעקבות פרשה זו נאלצנו לסגור את בית-הספר ולשלוח את התלמידים לבתיהם.

בראשית שנת-הלימודים החדשה, בספטמבר 1958, הועברו המורים והציוד, מטעמי ביטחון, מוונזאבה לאמבוכר, השוכן במרכז של מספר כפרים פאלאשיים. כך נעשה מוסד זה לבית-הספר הפאלאשי החשוב ביותר והורו בו מורים שחזרו בינתיים מכפר בתיה. במשך החודשים הבאים נתבקשנו מספר פעמים על-ידי השלטונות המקומיים להמציא את רשימות הרישום של בית-הספר או לסגור את המוסד. פניותינו

למשרד החינוך לקבל רשיון כזה נענו על-ידי המפקח, כי המשרד נותן רשיונות לבתי-ספר תיכוניים ולא לבתי-ספר יסודיים. אשר לבית-ספר תיכון ביקש המשרד להגיש לו את תוכנית בית-הספר, פרטים על התקציב השנתי, וכן רמת ההשכלה של המורים, תוכנית המרפאה ותקציבה, אישורים של הרופא ושל החובשים וכו'. מכיוון שלא יכולנו באותו זמן למלא אחר תנאים אלה, נאלצנו לפעול באופן בלתי-חוקי. כעבור מספר חודשים הודיע לי המפקח המחוזי על בתי-הספר, כי בית-הספר באמבוכר הוכר כבית-ספר ממשלתי וכי אָתוּ בָּאיוּ יִסְאָאס מונה למנהלו.

משנת 1955, לאחר שוב הכוהנים מאסמארה, נפתחו בסביבות אמבוכר בתי-ספר בכפרים: ווואבה, אמבוכר, ווינג'ה וסְרָאמְלָה. ככל בית-ספר עבד מורה אחד בלבד. בספטמבר 1958, כאשר סגרנו את הפנימייה בוואבה, נפתחו בתי-ספר חדשים בכפרים המרוחקים, והם: וולקה וגולטוש — שבאזור גונדר; טאדה, מְאֶשֶׁה וְדֶאוּלְגֶנְה — שבאזור צ'יִהִיִּה; אֶשְׂאֶרְגֶּה וגֶאֶנְה שבאזור סְקֶלֶט; גֶאֶיִנְה ואינדיִבִּינְה שבאזור אֶרְמֶצ'הו; בְּנֶקֶר, סֶאֶנְקֶאֶטִיקִים, קֶאֶנְאֶנְוֶאגֶשׁ, דוּרֶוֶקָא, אֶיִיִבְה — שבאזור ווֶגֶרְה; אֶטְגֶה וקוֹשְׁשֶׁלִיט — שבאזור דֶמְבִינְה; מִינְטֶה — שבאזור סְמִינְ; קוּרִי וּמֶאוּרִי — שבאזור בְּלֶאֶסֶה; פֶּאֶלְאֶשׁוֹצִיגֶה — שבאזור טֶלְמֶט; אֶשְׁפֶר — שבאזור גוֹגִיאָס; בְּלוֹוֶהָ — שבאזור קוֹנְאֶרְה; בִּילִיבֶאֶהו — שבאזור בְּלֶסֶה.

בתי-ספר אלה הופעלו על-ידי מורה אחד או שניים. המטרה העיקרית של המורים, נוסף להוראת האלֶף-בֵּית לילדים, היתה לשמור על קשר בין המרכז באמבוכר ובין הכפרים המרוחקים. ב־27 בתי-הספר של הפאלאשים פעלו 36 מורים, חלק מהם קיבלו את הכשרתם בבית-המדרש למורים הפאלאשי באדיס אבבה, שנסגרו על-ידי הפאשיסטים האיטלקים בשנת 1936. כל המורים קיבלו את משכורתם מהסוכנות היהודית. משכורת חודשית היתה בין 25 ל-45 דולארים אתיופיים. בסוף שנת 1958, בגלל מחסור בכספים, נסגרו על-פי הוראת הסוכנות היהודית כל בתי-הספר הפאלאשיים בכפרים, פרט לזה שבאמבוכר. המורים פוטרו, פרט לאלה שחזרו מכפר בתייה.

בשנת 1962 ביקר הפרופסור נ' בנטוויץ' באמבוכר ובכפרים אחרים, ושנה אחר-כך גדלו ההקצבות, נוספו מורים ונפתחו בתי-ספר חדשים בכפרים שונים. תודות לארגון O.S.E פתח ד"ר דן הראל שלוש מרפאות באמבוכר, בטאדה ובגֶדְבֶנְה.

תודות לסיוע נדיב מאת חברת יק"א, יכולנו להעסיק 49 מורים חדשים ולפתוח 18 בתי-ספר באזורים שונים, בכפרים הבאים: ווֶנְאָבֶה, מְאֶשֶׁה, אֶדִיסְגֶה, בִּירְנוֹאגֶס, טֶאֶדֶה, אֶטְגֶה, קוֹשְׁשֶׁלִיט, גֶאֶיִנְה, אֶשְׂאֶרְגֶּה, בִּילִיבֶאֶהו, גולטוש, אֶבָא אֶנטוֹניֶס, בְּנֶקֶר, דוּרֶוֶקָא, וּפְדָאֶר, אֶנְדִיבִינְה, מֶאוּרִי, ווֹלְקֶה, וגוֹדִיוּ במחוז תגרי.

בשנת 1976 מאז נמסרו בתי-הספר לפיקוחו של מר ג' לוי, החליפו בניינים חדשים את הישנים, הועסקו מורים מתאימים והועלה שכרם, סופקו אמצעי-הלימוד הנחוצים לבתי-הספר. כן נחפרו בארות וכתוצאה מכך סופקו מים טהורים למורים, לתלמידים ולתושבים. קיימת תוכנית לפתוח בקרוב כיתה תיכונית. בשנת הלימודים הבאה יפתחו לפי התוכנית בתי-ספר חדשים באזורים המרוחקים.